

УДК 338.242:622.333

Драчук Ю.З., Гусак А.С., Кочешкова І.М., Єременко О.М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ВУГІЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

Розглянуто основи прогнозування інноваційних ресурсів у вугільній галузі: особливості інноваційного продукту, власності на інновації, механізми удосконалення, аспекти інноваційного ресурсу (організаційний, фінансовий й адміністративний). На підставі анкетного опитування щодо інноваційного розвитку розглянуто допоміжні шляхи стимулювання інноваційної діяльності у вугільній галузі

The article considers basis for forecasting innovation resources in the coal industry: features of innovation product, innovation property, mechanisms for improvement and aspects of innovation resource (organizational, financial and administrative). Based on the survey by questionnaire, the ways are offered to encourage innovative activities in the coal industry.

На сучасному етапі розвитку економічне зростання може бути забезпечено тільки з використанням у виробництві досягнень науки і техніки, нововведень в організаційній і управлінській діяльності. Нововведення, що використовуються в економіці, впливають на розвиток продуктивних сил, сприяють підвищенню ефективності виробництва, зростанню якості життя і рівня освіти населення. Особливої значущості набуває проблема розвитку і використання інноваційного потенціалу, що обумовлено необхідністю вирішення стратегічних задач на мікро- і макрорівнях. Водночас йде напружена робота щодо органічного входження української економіки у світове господарство. Технічний розвиток практично відбувається в усіх галузях промисловості й призводить до посилення інноваційного характеру виробничої діяльності, формування особливої інноваційної сфери з властивими їй специфікою і суб'єктами. Необхідною умовою формування особливої інноваційної сфери є визначення механізмів розвитку інноваційних процесів.

Теоретико-методологічні положення щодо сутності, значущості стратегічних задач розвитку економіки в нових умовах господарювання викладено в численних роботах вітчизняних і зарубіжних учених [1-10], в яких зазначено як загальні проблеми стосовно інноваційних процесів, так і галузеві, зокрема, у вугільній галузі [11, 12]. Ці роботи, присвячені в основному фундаментальним проблемам: державному регулюванню інноваційних процесів в промисловості, еволюції технологічних укладів тощо, не порушують питань формування стратегії підприємств, що діють у конкретних умовах і є дуже актуальними, коли пріоритетом стає досягнення високих результатів зі збереженням їх у перспективі. З урахуванням викладеного метою даної роботи є визначення й удосконалення механізмів розвитку інноваційних процесів у вугільній галузі, де пріоритетом реалізації нових інноваційних ідей є техніка, технологія робіт та безпосередньо управління інноваційними процесами.

Досвід інноваційного розвитку у вугільній галузі показує, що, незважаючи на гострий дефіцит коштів для розвитку гірничої науки, науково-дослідними і проектно-конструкторськими інститутами вугільної промисловості разом з академічними інститутами розроблено і впроваджено пропозиції з модернізації і створення нового гірничошахтного устаткування, технологій ведення гірничих робіт, методів і способів покращання провітрювання і дегазації шахт, боротьби з газодинамічними явищами і підземними пожежами, знайдено тимчасові рішення щодо безпечної і економічної експлуатації устаткування основних технологічних комплексів шахт, яке безпосередньо впливає на ефективну діяльність і життєвий цикл підприємств галузі.

Враховуючи тенденції інноваційного розвитку в Україні, акцентовано увагу на мотивах та пошуках стимулів розвитку інноваційної діяльності у вугільній галузі із залученням вітчизняних фахівців, які працюють над розв'язанням економічних та правових проблем інноваційного розвитку.

Саме поєднання теоретичних, статистичних і соціологічних узагальнень та аналізу дають можливість здійснити комплексну наукову оцінку проблем і можливостей активізації інноваційної діяльності та її розвитку. Ця ідея обумовила підготовку та проведення анкетного опитування вітчизняних фахівців із проблем інноваційного розвитку. Гіпотези експертного опитування були спрямовані на пошук шляхів активізації інноваційної діяльності через застосування системи важелів економічного, організаційного, правового та інституційного характеру.

Дослідження проблем розвитку інноваційних процесів вугільної промисловості проведено методом експертних оцінок, що базуються на оцінках думок фахівців щодо перспектив розвитку галузі. Організація експертної оцінки здійснювалася у кілька етапів: вибір експертів і формування експертних груп; підготовка анкет для опитування експертів; визначення групових оцінок на основі оцінок окремих експертів. Правила і процедури опитування експертів забезпечували об'єктивність думок експертів. До числа умов, що забезпечували формування якісних оцінок, віднесено: надання експертам необхідної інформації; простота і зручність роботи з анкетами; однозначність питань; незалежність формування експертами власної думки; прийнятні витрати часу, зручний час одержання відповідей; збереження анонімності відповідей для членів експертної групи.

В опитуванні взяли участь 40 фахівців галузевих науково-дослідних і проектно-конструкторських інститутів та організацій (40%), вищих навчальних закладів вугільного профілю (10%), виконавчих державних органів (22%), вугільних підприємств (28%).

Результати опитування показали, що стан інноваційних ресурсів вугільної галузі залежить від ряду факторів і умов (рис. 1), серед яких розглянуто:

- шляхи забезпечення в перспективі вугільною продукцією потреб України;
- пріоритетні шляхи інноваційного розвитку шахтного фонду в найближчі 10 років;
- джерела фінансування витрат на інноваційний розвиток вугільних підприємств державної власності у найближчій перспективі;
- джерела фінансування витрат на інноваційний розвиток вугільних підприємств недержавної власності у найближчій перспективі;
- доцільні нетрадиційні шляхи розвитку господарської діяльності збиткових шахт;
- ймовірні шляхи гальмування розвитку інноваційних процесів;
- доцільні методи й шляхи стимулювання інноваційної діяльності на вугільних підприємствах;
- форми заохочення інноваційної діяльності;
- напрямки державного регулювання інноваційних процесів в промисловості.

На думку експертів визначено пріоритети й можливі шляхи розвитку галузі, стимулювання інноваційної діяльності на вугільних підприємствах, державного регулювання інноваційних процесів. Так, можливість забезпечення вугільною продукцією потреб України цілком за рахунок власного виробництва в далекій перспективі вважають 40,0% експертів, 57,1% вважають можливим забезпечення за рахунок власного виробництва і обмеженого імпорту вугілля; жоден експерт не вважає можливим повністю відмовитися від видобутку вугілля і потребу в ньому задовольняти цілком за рахунок імпорту вугілля (рис. 2).

Рис. 1. Фактори інноваційного розвитку вугільної галузі

Заслужують уваги думки експертів щодо коректності питання “Пріоритетні шляхи інноваційного розвитку шахтного фонду в найближчі 10 років” у редакції, яку наведено в анкеті. Всі три пріоритети, що наведено в анкеті, на думку експертів, є вкрай актуальними і можуть розглядатися в залежності або разом одночасно у певних пропорціях (рис. 3).

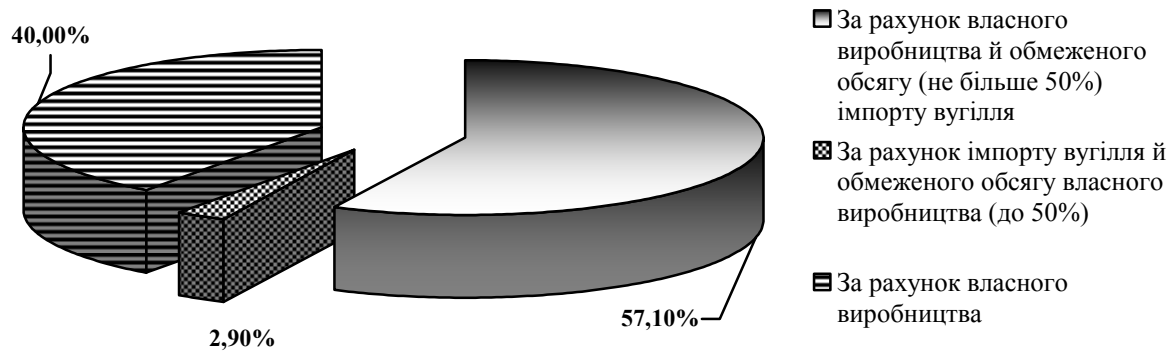

Рис. 2. Перспективи забезпечення вугільною продукцією потреб України, % за результатами опитування

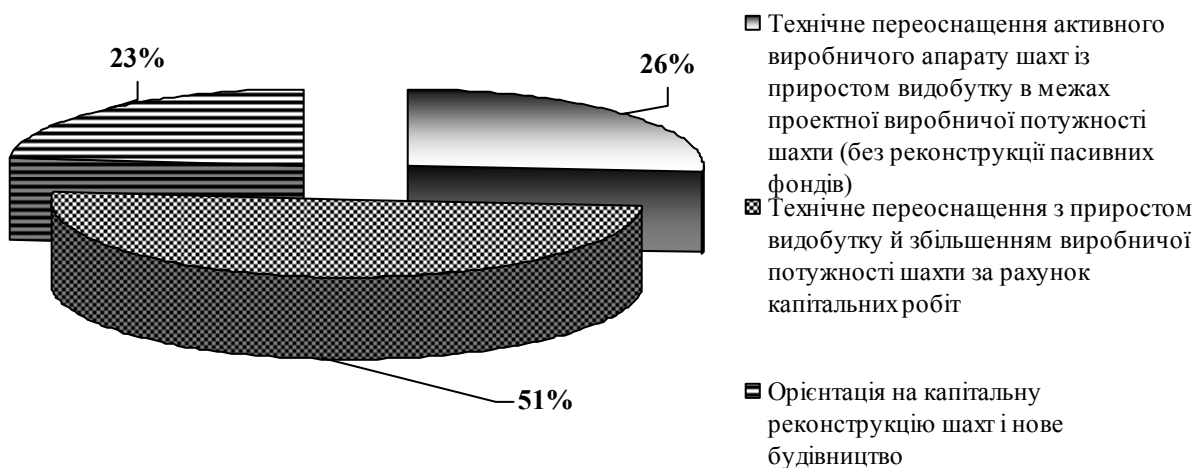

Рис. 3. Розподіл пріоритетних шляхів інноваційного розвитку шахтного фонду в найближчі 10 років, % за результатами опитування

Усе залежить від того, яке місце займає програма науково-технічного розвитку вугледобувного виробництва у ієрархічному рівні управління галуззю. Якщо мова йде про вугледобувне підприємство або окрему шахту, яка входить до нього, пріоритетними є технічне переоснащення активного виробничого апарату шахт із приростом видобутку в межах проектної виробничої потужності шахти або технічне переоснащення з приростом видобутку і збільшенням виробничої потужності за рахунок капітальних робіт. При цьому з метою підтримання належного рівня ефективності виробництва, а також його підвищення – технічне переоснащення активного виробничого апарату шахт із приростом видобутку в межах проектної потужності шахт – повинно відбуватися на постійній основі. Досягнення такої задачі, але із суттєвим підвищенням обсягів видобутку, має здійснюватися на основі технічного переоснащення із збільшенням виробничої потужності шахти за рахунок капітальних робіт.

При формуванні програми галузевого рівня необхідно мати на увазі одночасно усі три варіанти пріоритетів, але у пропорціях, що при врахуванні реальних інвестиційних

можливостей для реалізації кожного з них (варіантів) на ближню, середньострокову і далеку перспективу забезпечується виконання поставлених перед галуззю завдань (обсягів видобутку вугілля, його ефективності та якості, конкурентоспроможності тощо).

Головною проблемою на шляху розвитку інноваційних процесів у вугільній галузі є інвестиційне забезпечення впровадження інновацій.

На практиці вугільна промисловість стикається з проблемою недостатності ресурсів для розвитку інноваційних процесів, які відповідають тенденціям ринку. Головними перешкодами на шляху інноваційних процесів є обмеженість централізованого фінансування, недостатній обсяг власних коштів у підприємств, недостатня через високий ризик привабливість довгострокових вкладень для вітчизняного банківського капіталу, іноземних інвесторів.

Важливе значення для прогнозування розвитку вугільної галузі надається питанням визначення джерел фінансування витрат на інноваційний розвиток вугільних підприємств державної власності. Фінансування таких витрат, як вважає 68% експертів, має бути 50% і більше з державного бюджету (рис. 4). Фінансування витрат на розвиток вугільних підприємств недержавної власності вважається, за думкою 57% експертів, здійснювати за рахунок власних коштів (рис. 5).

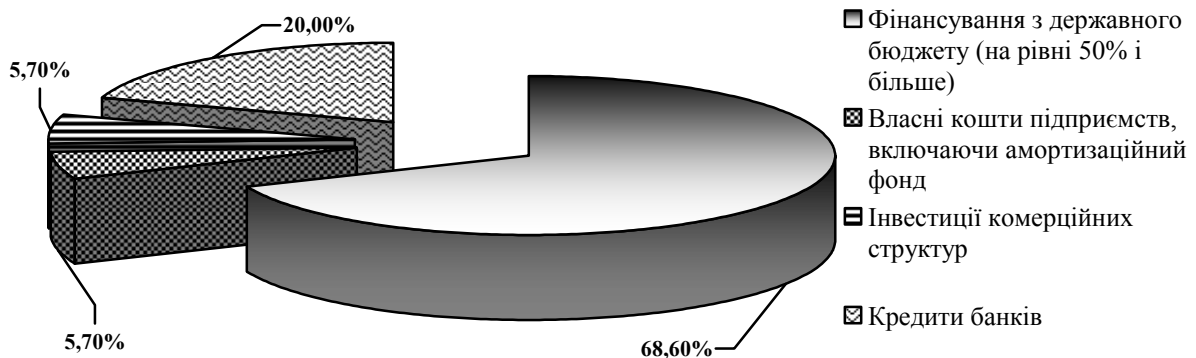

Рис. 4. Джерела фінансування витрат на інноваційний розвиток вугільних підприємств державної власності, % за результатами опитування

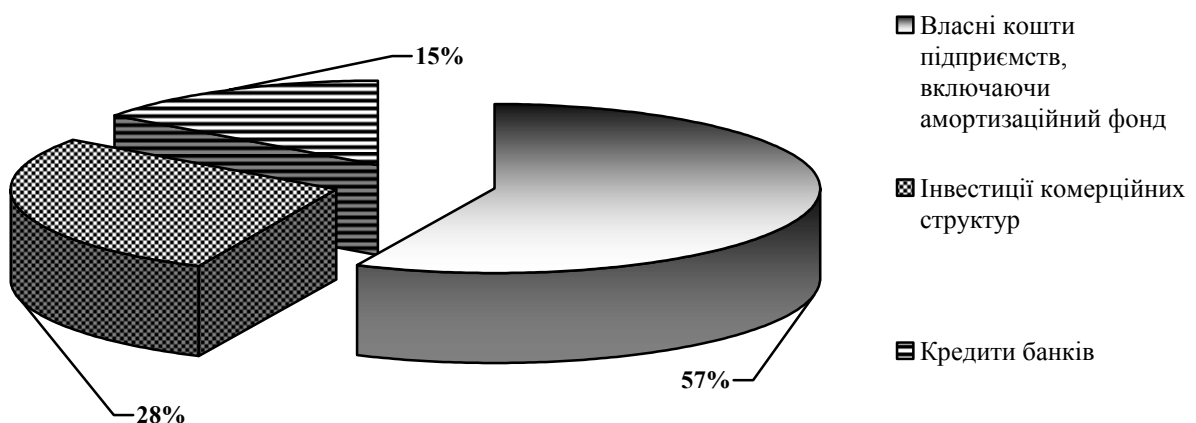

Рис. 5. Джерела фінансування витрат на інноваційний розвиток вугільних підприємств недержавної власності, % за результатами опитування

Важливе теоретичне і практичне значення для рішення сучасних задач в галузі інвестування, реконструкції і модернізації виробництва мають проблеми стимулювання інноваційної діяльності. Розвиток інноваційної діяльності в Україні стримується рядом таких факторів, як відсутністю чіткої державної концепції, недосконалістю нормативно-правової бази, суперечливістю прийнятих відповідних управлінських рішень.

За даними опитувань доцільними методами й шляхами стимулювання інноваційної діяльності на вугільних підприємствах виокремлено податкове регулювання (табл. 1) та змішані форми заохочення інноваційної діяльності (табл. 2), серед яких до пріоритетних слід віднести:

- диференціацію ставок податку та зміну пільг і знижок;
- використання поряд з податковими пільгами ефективної амортизаційної політики;
- сполучення у різних варіантах фінансування й оподаткування ризикових проектів, контрактних досліджень із зовнішніми джерелами фінансування;
- створення безподаткових зон на обговорений термін.

Таблиця 1

Доцільні методи й шляхи стимулювання інноваційної діяльності на вугільних підприємствах

Податкове регулювання:					
зміна маси податкових надходжень	заміна одних способів або форм обкладання податками іншими	диференціація ставок податку	зміна пільг і знижок	переорієнтація пільг і знижок по напрямках, об'єктах і платниках (повне або часткове звільнення від податків, відстрочка платежу)	інші методи (податковий, дослідницький кредит тощо)
Основний склад експертів					
28,6 %	8,6 %	60,0 %	40,0 %	54,3 %	2,9%

Суттєві перешкоди в організації інноваційних процесів в економіці України відзначаються в системі державного регулювання і управління у сферах інноваційної діяльності.

Згідно з інформацією Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти (в контексті парламентських слухань “Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування” (21 березня 2007 р.), слухань у Комітеті з питань науки і освіти “Інноваційна діяльність в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення” (29 листопада 2006 р.), парламентських слухань “Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації” (20 червня 2007 р.)), центральними органами виконавчої влади здійснено певні заходи щодо виконання парламентських слухань, розвитку інноваційної діяльності, підвищення рівня захисту прав інтелектуальної власності.

Але через недостатню ефективність системи державного регулювання і управління у сферах інноваційної діяльності, правової охорони інтелектуальної власності, що склалася в країні, суттєвих позитивних змін у цій сфері не відбувається.

Змішані форми заохочення інноваційної діяльності

Сполучення у різних варіантах фінансування й оподаткування ризикових проектів, контрактних досліджень із зовнішніми джерелами фінансування, а також капіталовкладення у відновлення виробничих фондів	Використання поряд з податковими пільгами ефективної амортизаційної політики, що базується на оцінках основних фондів та норм амортизації із своєчасним урахуванням фактору інфляції в діючих методиках амортизаційних відрахувань	Створення безподаткових зон на обговорений термін і на конкретних умовах для сприяння формуванню наукових технопарків, тех-нополісів тощо	Інші шляхи (підвищення інтересів наявного інтелектуального потенціалу галузі та рівня управлінської культури в сфері комерціалізації й організації інноваційного процесу; впровадження механізму втілення положень Кіотського протоколу на Україні)
Основний склад експертів			
40,0%	57,15	37,1%	22,9%

На сьогоднішній день у вугільній галузі інновації реалізуються, як правило, на діючих підприємствах. При оцінці їхньої ефективності варто враховувати такі положення: можливий вплив інновації на техніко-економічні та фінансові показники підприємства в цілому; можливість використання для реалізації заходу основних фондів, матеріальних запасів і трудових ресурсів, які має кожне підприємство-учасник; податкові платежі та відповідні пільги мають бути визначені на кожному підприємстві-учаснику окремо по даному інноваційному проекту; умови припинення реалізації єдиного інноваційного проекту на діючому підприємстві повинні додатково погоджуватися з фінансовими показниками всіх підприємств-учасників реалізації цього проекту.

Для кожного підприємства-учасника і для всієї їхньої групи, у якій намічається або вже здійснюється реалізація єдиного інноваційного проекту, важливо оцінити не тільки його загальну ефективність, але і те, як реалізація інноваційних заходів позначиться на показниках виробничо-господарської і фінансової діяльності кожного підприємства-учасника. Такі оцінки необхідні для прийняття рішень у сфері інноваційної діяльності, при обґрунтуванні економічних нормативів і рівнів планових показників.

Об'єднання потенціалів промислових підприємств для реалізації єдиного інноваційного проекту впливає на такі показники їхньої діяльності: кількість здійснюваних виробничих проектів; сальдо інвестиційних ресурсів; норми запасів матеріалів і енергії; собівартість продукції; балансовий прибуток; рентабельність та ін.

Враховуючи сучасний стан інноваційного розвитку галузі, за результатами експертного опитування визначено основні пріоритетні напрями державного регулювання в інноваційній сфері, що приведено на рис. 6 (за відсотками, наданими опитуваними).

До сфери державного регулювання необхідно віднести й можливість усунення процесів гальмування інноваційного розвитку за зовнішніми і внутрішніми факторами (див. рис.1) найбільш вірогідними шляхами, в тому числі - наповненням державного бюджету для повноцінного фінансування всього комплексу інновації; розвитком національної наукової школи; правильно обраними пріоритетами економічного і

технологічного розвитку; вибором економічно активних людей, що бажають йти на інноваційний підприємницький ризик; розвитком й прийняттям технологічних укладів вищого рівня; розвитком нового гуманітарного блоку в інституціоналізмі відносин, що забезпечує формування і закріплення оновленої системи цінностей; доцільними методами і шляхами стимулювання інноваційної діяльності на вугільних підприємствах.

Рис. 6. Державне регулювання інноваційних процесів, % за результатами опитування

Таким чином, використання методу експертних оцінок з даної проблеми дало можливість підтвердити визначені на попередніх етапах досліджень пріоритети щодо інноваційних ресурсів та механізмів розвитку інноваційних процесів у вугільній галузі. Додатково в даній роботі використано матеріали опитування з даної проблеми учасників науково-практичного семінару журналістів України, що висвітлюють проблематику вугільної промисловості. Результати цього опитування в цілому співпадають з основними.

Наслідком роботи було визначення основ прогнозування інноваційних ресурсів у вугільній галузі – особливостей інноваційного продукту, механізмів удосконалення розвитку інноваційних процесів. Особливу увагу приділено аспектам інноваційного

ресурсу: організаційному, фінансовому й адміністративному. На підставі анкетного опитування з найважливіших питань інноваційного розвитку вугільної галузі визначаються допоміжні шляхи стимулювання інноваційної діяльності на вугільних підприємствах.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление / Пер. с англ.; Науч. ред. и авт. предисл. Л.И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
2. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
3. Амоша О.І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення // Економіст. – 2005. – №6. – С. 28-32.
4. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: Монографія / О.І. Амоша, В.П. Антонюк, А.І. Землянкін та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті.- Донецьк, 2007. – 328 с.
5. Ресурсы инноваций: организационный, финансовый, административный: Учеб. пособие для вузов / Под ред. проф. И.П. Николаевой (Серия «Профессиональный учебник: Менеджмент»). – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 318 с.
6. Тарнавська Н. Інноваційне забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання України // Економіст. – № 10. – 2007. – С. 56-61.
7. Запатріна І. Стратегія розвитку України: від планів до практичного втілення // Економіст. – № 11. – 2007. – С. 21-25.
8. Макаренко И.П. Проблемы формирования системного инновационного процесса в Украине / Режим доступа: <http://iee.org.ua/ru/pub/p54>.
9. Михайлюк Л.В., Олексів І.Б. Основні тенденції та фактори розвитку інновацій в Україні // Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми, перспективи, ризики. – Тези доп. II Міжнар. наук. практ. конфер. (Львів, 29-31 травня 2008 р.). – Львів. – Львівська політехніка, 2008. – С. 232-234.
10. Євдокімов А.В., Ходун Т.В., Супруненко М.І. Аналіз особливостей інноваційної динаміки розвитку економіки України // Прометей. – Вип. 39(24). – Донецьк: ДЕГІ, 2007. – С. 129-133.
11. Амоша А.И., Кабанов А.И., Нейенбург В.Е. и др. Вопросы государственного регулирования инновационных процессов в промышленности // Наукові праці Донецького нац. техн. ун-ту: Сер.: Економічна. – Донецьк: ДонНТУ, 2005. – Вип.100 – 2. – С.4-12.
12. Кабанов А.І., Нейенбург В.Є., Драчук Ю.З. До механізму визначення виробничого (госпрозрахункового) ефекту нововведень на вугільних підприємствах // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – № 4. – Ч.1, т. 2. – С. 161-164.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., професором Петрунею Ю.Є. 08.10.08*

*Надійшла до редакції
13.10.08*